

sigurno zaostajemo na kulturnom planu, što dovodi do duhovnog i materijalnog siromaštva, primitivne i slabe produktivnosti rada, do stvarne neimaštine, do regresije na svakom koraku.

Kultura usmenog i pismenog izražavanja dio je opće kulture svakog čovjeka – a time i osnova šireg obrazovanja bez kojeg je nezamisliv opći, kulturni i tehnički napredak zemlje. O kulturnoj razini naroda zavisi i životni standard radnih ljudi. Samo kompletan čovjek s izgrađenom ličnošću može djelovati stvaralački kao proizvođač i upravljač u razvijenom samoupravljačkom društvu.

O S V R T I

AUTO-CESTA ILI AUTOPUT

Koju godinu nakon svršetka rata počelo se govoriti i pisati o gradnji asfaltne ceste od Zagreba do Beograda. Koliko se danas sjećam, buduća je prometnica najprije bila imenovana riječju *autostrada*; ovaj se naziv bijaše udomaćio, ali odjednom bi prekrštena u autoput (Autoput bratstva i jedinstva). I ova-ko se odonda neslužbeno naziva. Čini se da nije bilo javnih prigovora na novi naziv, a kako je krojen i prekrajan na vrhu, zaključiti je da se o njemu ipak raspravljalo. Naravno, ne javno. Iako svojim većim dijelom prolazi kroz SR Hrvatsku, krestitelji nove auto-ceste nisu se pitali: hoće li nazivom autoput povrijediti jezični osjećaj naroda koji je dao svoje oranice i livade da se preko njih prostre važna cesta, jer ovaj narod dobro razlikuje put i cestu. No, naziv je nametnut usprkos svemu, ali u toku duge službene upotrebe ipak nije postao istoznačnicom za asfaltne ceste. Njemu se u Hrvata opire snažno riječ *cesta* (pa prema ovome i *auto-cesta*, *automobilska cesta*, *asfaltna cesta*), koju nisu istisnuli strani nazivi kao drum, džada i sl. Međutim, upravo u sadašnjosti, u ovim našim danima stvara se opasnost da u skorijoj budućnosti bude posve uklonjena riječ *cesta* i zamijenjena riječju put. I to veoma jednostavnim postupkom – birokratskim, davno započetim. U zadnje vrijeme u Hrvatskoj je stvoren konzorcij »Auto-put Trst-Rijeka-Zagreb« i »Poduzeće Autoput Zagreb-Split«. I nastavi li se gradnja novih auto-cesta – što je sasvim sigurno očekivati – vjerojatno će i

one biti »autoputevi«, ako se ne ispravi ova krupna greška.

Kako je s dosadašnjom njihovom upotrebom? U Hrvata su obje riječi od svog postanka i svaka je vršila određenu službu. To se dobro vidi iz Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, svakako najmjerodavnijeg rječnika za ovakva i druga pitanja. Evo dijela bilješke o cesti:

CESTA, f. via, put. od XIV vijeka, između rječnika u Bjelostijenčevu (put), u Voltičijinu (landstrasse), u Vukovu (put, drum, s dodatkom da se govori po zapadnijem krajevima) i u Daničićevu (via, 3, 456). – [...] *Postađa još ne sa svijem jasna: neki misle da je od korijena istoga od kojega cijediti (koje vidi), koji znači i čistiti, tako da bi bila kao prokrčen put. isporučiti ocjestiti i čist. – Poslije XIV vijeka dolazi opet XVI vijeka, a poslije istom u naše vrijeme.*

Potvrđeno je dakle kako je riječ u upotrebi već šest stoljeća, služili su se njome jednako i Hrvati i Crnogorci i Srbi (nalazi se u starim srpskim spomenicima, v. Monumenta serbica), ali se na istoku izgubila, potisnula ju je grčka primljenica *drómos* = drum, ovu donekle kasnije arapska džada. Kada je u Srba izgubljena cesta, odnosno zamijenjena tuđim nazivima, u njih je ostala imenica put, što će reći da su tada dobro razlikovali njihova značenja. Prva je knjiga navedenog Rječnika JAZU izišla 1880. godine pa je ona ishod stanja slavističke znanosti druge polovice 19. stoljeća. Otada je štošta prošireno i produbljeno. Donijet ću stoga proširak iz naj-

mlađeg etimološkog rječnika jednoga od slavenskih jezika, kojim se samo osnažuje i stavlja na čvrsto tlo tvrdnja iznesena u Rječniku JAZU. To je Etymologický slovník jazyka českého, Druhé, opravené a dopolněné vydání, u izdanju Čehoslovačke akademije znanosti, Prag, 1968. Njegov je pisac poznati slavist Vaclav Machek. U njemu (na str. 84.) stoji da riječ *cěsta* potječe još iz praslavenskog jezika, da je ovakva u staroslavenskome usporedno s glag. *cěstiti* (= čistiti) i također da se u obliku *cesta* nalazi u suvremenome češkom i slovačkom jeziku. Iz istog je korijena glag. *cediti* i im. *cedilo* (str. 82): stl. *cěditi*, *cědilo*. Prema tome je *cesta* prvotno značila »pročišćen put«. Između obična *puta*, *oputina*, *kozjeg puta* i *pročišćena*, *prokrčena puta* oduvijek je postojala razlika, tj. odonda otkako su se putovi počeli pročišćavati, uređivati, krčiti za sreden, veći i brži promet.

Evo kako je u Rječniku JAZU protumačeno značenje imenice *put*:

P U T, *pút*, *púta*, *m. via*; *opći i široki pojam za sve, gdje ili kuda se ide, hodi, prolazi ili vozi do nekoga mjesta, a pod koji potpadaju uži pojmovi: cesta, klanac, nogostup, oputina, prolaz, prt, prtina, putaša, putić, putina, putešak, staroputina, staza, stramputica, ulica, utrenik i t. d. i tuđe riječi (grč.) drum (mađ.) šor, (tur.) bogaz, sekak i t. d. Sve su to puti, putovi, ali svaki put nije na pr. cesta, klanac, ulica. Riječ se nalazi u svim slavenskim jezicima...*

Proizlazi dakle da je *put* »opći i široki pojam«, *cesta* je uži, zaseban pojam; najvažnije je to što »svaki put nije na pr. *cesta*, *klanac*, *ulica*«. Vidljivo je da nemaju isti korijenski morfem; *cesta* je nastala kasnije od *puta*, upravo onda kada su gospodarske moći toliko napredovale da su ljudima trebale drugačije i bolje prometnice. Novo iznašašće traži svoj naziv; tražilo ga je prije više tisućljeća, prije nekoliko stoljeća, jednako ga traži i u našem vremenu. Sigurno je da nikada ne bi bila stvorena riječ *cesta* da za to nije bilo pravih razloga, a kako ti razlozi opstojе i u sadašnjici, i to su mnogostruko veći negoli ikada prije, onda je zatiranje riječi *cesta* stvar go-

le prisile. Da se kojim slučajem u prošlosti objema riječima izjednačilo značenje, na primjer da su *ceste* odbačene ili svi putovi pretvoreni u *ceste*, vjerovati je da bi jedna od njih nestala, pripadala bi jezičnoj prošlosti. A kako do ovoga nikada nije došlo, već su se, naprotiv, *ceste* razgranale na više vrsta (*redova*), sačuvalе su se do sada. Riječ *cesta* nisu zaboravili, nisu izgubili iz svoje besjedne zaklade ni oni koji stoje na čelu poduzeća ili konzorcija za gradnju »autoputeva« pa time samo potvrđuju svoje stvarno razlikovanje obaju pojmova, premda njihovim izjednačivanjem stvaraju terminološku zbrku u vlastitoj struci i kući. Primjerice navodim podatak uzet iz zagrebačkog Vjesnika od 18. listopada 1970. Ispod slike na kojoj je prikazana buduća auto-cesta između Karlovca i Trsta doslovno piše »Cesta Karlovac-Rijeka-Trsta«, a odmah ispod ovoga krupnim slovima dolazi naslov članka »Racionalan auto-put: u pravo vrijeme i na pravome mjestu«. Naravno, sve iz pera iste osobe, direktora konzorcija »Auto-put Trst-Rijeka-Zagreb«. Gdje gdje ostaje riječ *cesta*, ne odbacuju je do kraja ni oni koji bi je inače službeno trebali ukloniti. Naslijeđenost iz rodnog doma i škola jača je od navrnutа i neprirodna naziva. Dosta je samo pratiti po dnevnim listovima naslove članaka o gradnji, popravku ili stanju ove ili one ceste ili auto-ceste da bi se lako zapazilo izražajno šarenilo. Sad je istа prometnica okrštenа cestom, auto-cestom, domalo putom, auto-putom.

U jezicima većine evropskih naroda u dotičnoj je imenici drugi dio složenice *-cesta*, odnosno riječ koja se ovako prevodi, npr. španj. *autopista*, port. *automóvel estrada*, tal. *autostrada*, franc. *autostrade*, njem. *Autobahn*, engl. *high-road*, rum. *autostradă* i dr. Jednako je skoro i u slavenskim jezicima: rus. *magistralj* i *avtostrada*, ukr. *magistralj*, polj. *autostrada*, češ. *dálnice*, bug. *avtostrada*, samo je makedonski *avtopat*, šta je jamačno prevedenica nezgrapnice *autoput*. Istina, u većini je jezika tudica (*strada*, *magistrala*), ali je nedvojbeno kako u svima ovim jezicima ima i riječ *put*, međutim ni samostalна ni kao složenica ni u jednom, osim makedonskoga, nije prihvaćena za automobilsku

cestu. Pri stvaranju ovog naziva imala se na umu staza određene kakvoće, širine i dužine, po kojoj se isključivo kreću automobili, dakle cesta za automobilski promet. Ovdje neće biti na odmet prenijeti definiciju autostrade kako ju je izrazio B. Klaić u Rječniku stranih riječi, Zagreb, 1962:

auto-strada grč.-lat. široka cesta specijalno namijenjena za promet motornih vozila; autostradu po pravilu nikada ne presijecaju poprečni prijelazi, oni su uvijek smješteni na vijadukte ili tunele.

Evo kako je isti pojam protumačen u nekoliko poznatijih rječnika izišlih u zadnjih tridesetak godina u Hrvatskoj:

autostrada [aʌ] f (pl. – autostrade) automobilska cesta

Mirko Deanović: Talijansko-hrvatski rječnik, Zagreb, 1942.

autostrade [otɔstrad] f. autostrada, autoput
Valentin Putanec: Francusko-hrvatskosrpski rječnik, Zagreb, 1957.

high-road ['hai'round] s glavna cesta, drum
Rudolf Filipović: Englesko-hrvatski rječnik, Zagreb, 1958.

Autobahn f –, autocesta, autostrada

Autobahner m -s – radnik na autocesti
Gustav Šamšalović: Njemačko-hrvatski rječnik, Zagreb, 1960.

auto-cesta f / *Autobahn*

Vlatko Dabac: Tehnički rječnik, Zagreb, 1970.

automagistral' [20] auto-put

R. F. Poljanec: Rusko-hrvatskosrpski rječnik, Zagreb, 1962.

Među spomenutima se izdvajaju dvojica. Kao drugo objašnjenje Putanec donosi autoput, u Poljanca je samo autoput. Kako jedino im. autoput ima Serbsko-horvatsko-rusakij slovar', Moskva, 1958, I. I. Tolstoja, bit će najvjerojatnije da ju je Poljanec prenio odatle.

Svakako je vrijedno spomenuti da Vlatko Dabac uopće nije unio riječ autoput (auto-put) u svoj rječnik. Kao intelektualac tehničke struke i jezikoslovac nije se dao zavesti na stranputicu: postupio je u duhu na-

šega jezičnog osjećanja. Zanimajući se terminološkim stanjem u svakodnevnoj primjeni, privirio sam u više tehničkih ureda raznih poduzeća gdje se izrađuju nacrti za popravak i izgradnju cesta i auto-cesta i razgovarao s više inženjera-cestara (neka mi uvjetno dopuste ovakav naziv). I koliko god vidjeh nacerta, svaki bijaše naslovljen *AUTO-CESTA* ili *CESTA*, a putu i autoputu ni traga. Dakle inženjeri i tehničari cestograđevinarske struke izvrsno razlikuju cestu i put. A oni su stvaratelji tih prometnica! Razumije se onda da se razlikovanje provodi u tehničkim školama svih stupnjeva.

Kako je naša najstarija auto-cesta kasnije protegnuta na zapad od Zagreba do Ljubljane, mora se uzeti u obzir i slovenski naziv. U slovenskom jeziku nema složenice avtoput koja bi odgovarala kritičnoj složenici autoput. U slov. jeziku ova se prometnica naziva *Avto-cesta bratstva in enotnosti*, ali se osim ovoga služe i izrazima *avtna cesta* i *automobilska cesta*. Zadnja dva više odgovaraju duhu slovenskog jezika. Tako je *Autoput bratstva i jedinstva* nedaleko od Zagreba, od međe S. R. Slovenije prometnica drugačijeg naziva, tj. *auto-cesta*. Po kakvoj onda logici davati prednost nazivu prema Beogradu, a ne poštivati ovaj prema Ljubljani? I još k tomu kada je znano da je u ime jedinstva Hrvatima nametnut naziv autoput. Slovenci se nisu odrekli svoje riječi za račun unitarističkog jedinstva, a mi je se Hrvati pomalo odričemo poneseni snagom zamaha administrativne naturenice.

Unatoč iskonskoj tradiciji, unatoč općoj govornoj podlozi, terminološkoj upotrebi u tehnici i tumačenju u većini najnovijih rječnika, opstoji jedna anomalija kao ostatak službenog jezika i – što je najjadnije – neometano se širi kao da je sve u najboljem redu. Javlja se pitanje što učiniti nakon svega? Bit će najuputnije da voditelji spomenutog poduzeća i konzorcija izmijene nazive, odnosno samo ih djelomice preinače: namjesto drugog dijela složenice -put stave -cesta.

I kako dalje ne bi produžio svoje življenje anakronizam, dobro bi bilo da se *Autoput bratstva i jedinstva* promijeni u *Auto-cesta*

bratstva i jedinstva na cijeloj dužini kroz Hrvatsku. A ovo je dužan izvršiti Fond za ceste SR Hrvatske. (Kako se vidi, nije Fond za [auto]puteve!) Konačno, u pitanju je manji ispravak, ali vidljiv i važan; njime će se stvar vratiti na svoje mjesto. Naravno, i dalje će ostati i put i cesta i auto-cesta, no svako u svome pravom značenju. Potrebno je imati više razumijevanja, osjetljivosti i smisla za materinski jezik, za jezičnu kulturu, i sada i unaprijed. Sve dok bude postojao naziv autoput uz naše ceste, u nazivima poduzeća ili drugdje, kvarit će naš dobar jezični osjećaj i stvarati pometnju i zbrku u izražavanju, suprotstavljat će se tisućljetnoj jezičnoj praksi. Svatko će se pametan i dobro namjeran složiti kako ovo nema zdrava smisla; ako produži dosadašnja praksa, riječ autoput svest će se na službenu upotrebu, na imenovanje nekoliko cesta, a svagdje izvan ovoga ostat će auto-cesta. I koliko god naziv bio ozgo potvrđivan, ostat će sužen i okamenjen. Četvrt je stoljeća pokazala da nije prihvaćen, a ovo je čvrst jamac da neće po- sve ni u buduće.

Ne radi se o pretjeranu čistunstvu, o jezikoslovnom cjepidlačenju, u pitanju je odbacivanje jednog nanosa koji se nije slegnuo na našem tlu, već lebdi i tako muti bistrine tokove.

Mate Šimundić

KRITIKA TREBA BITI OBJEKTIVNA I ODGOVORNA.

U Jeziku, XVIII, na str. 60. i 61. dr Mate Šimundić, profesor Pedagoške akademije u Mariboru, u članku O ravnopravnosti jezika na željeznici upućuje oštru kritiku na adresu ŽTP-Zagreb što u željezničkim vagonima piše »sjedište br. ... , a ne sjedalo br. ...« Za »sjedište kaže da je samo jekavizirani oblik ekavizma sedište, a »mjerodavni su na željeznici valjda zaključili da su stvar uspješno riješili kad su bukvalno ekavski oblik presedlali u jekavski«. U ŽTP »izgleda da ne haju puno zbog ovih i ovakvih *nepravilnosti* (istakao P. R.) u svojoj ustanovici. Kao jezični stručnjak i predavač hrvatskoga književ-

nog jezika dr Šimundić daje zatim autoritativno definiciju značenja riječi sjedište kao »mjesto (zgrada, selo, varoš, grad) gdje se nalazi kakva ustanova, jedinica vlasti, uprava političke organizacije, narodna skupština, vlada i slično ... , a ono mjesto na kojemu sjedi čovjek je sjedalo, obično je to dio klupe, stolice, fotelje i sl.« Autor članka se ljuti što su se za željeznicom povelja i autobusna poduzeća, pa se tako »sjedište« s tim značenjem proširilo po čitavoj Jugoslaviji.

Ako visokokvalificirani jezični stručnjak i k tome profesor na visokoj školi tako piše, a stručni časopis za kulturu hrvatskoga jezika to štampa bez ograde, onda svaki čitalac toga članka mora takvu tvrdnju primiti kao točnu i apsolutnu istinu. Ja se ovdje ograničavam samo na leksikografsku ili semantičku istinu, tj. da li tumačenje značenja riječi »sjedište« kako ga daje autor odgovara stvarnom stanju ili je to njegovo subjektivno i samovoljno tumačenje.

Kako sam posumnjao u autorovu definiciju, otvorio sam Rječnik JAZU kao najveći autoritet za semantiku riječi i uz natuknicu »sjedište« pročitao definiciju koja glasi: sjedište – mjesto gdje se sjedi; sprava za sjedenje (stolac, klupa i sl.); prijesto; mjesto vladanja ili vršenja vlasti; mjesto boravka«. Kako vidimo, prvobitno, primarno ili pravo značenje te riječi baš je ono koje autor članka odbacuje, a značenje koje autor daje toj riječi sekundarno je ili preneseno. Potvrdu za takvo značenje donosi Rječnik JAZU iz najstarijih hrvatskih rječnika: J. Mikalje (1649): sjedište, sto; sedia; sedes, sedile; sjedišta u ladi al' galiji, banchi della barca, transita, I. Belostenca (Zagrabiae, 1740): subsellium, podklupica, priprosteja klup, sedališče, seditšče, A. della Belle (1728): banco, stromento di legno dà sederci più persone insieme; subsellium, sjedalište, sto, sjedište, posadište; – sedia, sedes; sjednica, sjedište, sjedalište, stolac, s primjerom iz Dž. Palmotića: Vrh sjedišta podignuta postavljaju nje-ga sjesti; – stallo, luogo de' canonici in coro; stallum; sjedište, sjedalište; sedile; zgrađeno sjedište; – poggio, murello da sedere; ggrađeno sjedište, i J. Stullija (Dubrovnik, 1806): sjedište; sedia, trono, cattedra, sessibulum,